

El ratolí

(ALDC, VII, 1619. El ratolí)

El *ratolí* (s. XIX) és un ‘mamífer rosegador de poca grandària, musell punxegut, cua llarga i pelatge gris, molt prolífic i voraç, que habita les cases (gènere *Mus*)’. “No és inversemblant que *ratolins* resulti d’una dissimilació de **ratonins*, diminutiu de *ratons* [...]”: car també *gatolins* sembla ser dissimilat de *gatonins* [...]” (DECat); però, com suggereix Bruguera (1996), es tracta més aviat d’un dim. de l’ant. *rat* (i dial. 93; dim. *ratet* 86, 87, 89), més precisament d’un doble dim. (-ol + -i), el primer com a infix, present en *ratoliu*, amb un dim. -iu (< -IVU), propi més aviat del val., amb caràcter afectiu i familiar (cf. *xicotiu*, *casiua*, *boquiua*; cf. Ferrer Pastor, 1980-1981: II, 1332), i, d’altra banda, soldats en -oli, com en *rajoli*, *ventoli*, etc., on no cal en absolut partir d’una dissimilació del plural i que podien haver servit de model inductor; a més, *rató* 187, 189, 190, poc freqüent en cat., és imputable al cast.-arag. *ratón*. Altres var. de dim.: *ratolín* 100, amb -n final conservada; *ratolinet* 125, 150, 161, 165, 172, amb el doble dim. -i(n) + -et (< -ITTU); *ratinyol*, amb palatalització de la nasal, manllevat o afí a l’oc. *ratinhol*. *Rata*, ocasionalment sinònim de *ratolí*, ha rebut un suf. dim. (*rateta* 85, 185, 186), un complement (*rata xica* 99, *xic* < mot expressiu $\times$ CICCUM ‘membrana que separa els grans de la magrana’; *rata caragolera* 158, 159 o *rata de caragol* 154, d’origen incert, pels mol·luscs que menja) o bé combinant les dues formacions (*rateta menuda*

138, *menut* < MINŪTUS ‘disminuït’; *rateta de caragol* 155). El nom pot correspondre a un altre rosegador: *taponet* 150, dim. de *talpó* (< TALPUS + suf. -ONE), amb pèrdua de la lateral velar davant labial (com *polp* > *pop*, *olm* > *om*); *musarany* ‘musaranya’, del llat. MUSARANEUS, compost de MUS ‘ratolí’ i ARANEUS ‘propi de l’aranya perquè la seva mossegada es considera verinosa com la d’una aranya’ (per al val. veg. Martines, 2012: 195 i següents); var. *busarany* 152, 158, 182 i *gusarany* 134, 137, 149, 152, per les equivalències acústiques M = B i B = G, respectivament (veg. Veny, 2001 b: 133-158 i 94-131); *fusarany* 164, homonimització de *musarany* amb *fusarany* ‘tipus de fus’ (< der. de FŪSU); *murany* 151 (der. dim. *muranyet* 148), que el DECat dubtava que hagués existit (recollit per fonts lexicogràfiques) i que l’interpretava com un possible malentès del cast. *murgaño* ‘ratolí’, ha de ser la reducció de *musarany*, per dissimilació de [z...r] > [θ...r] semblant a la de *rosella* > dial. *roella*, *brisa* > dial. *bria*, *resina* > dial. *reïna*, *reina*, etc.; *furigany* 136, der. de *furigar* ‘furgar’ (< llat. vg. *FŪRĪCARE ‘escorcollar com una fura’), amb una estructura que pren per model *musarany*. Vegeu sobre aquest mot, Martines, 2012: 195-197.

SOREX i MUS eren els noms llat. per a aquest rosegador (veg. mapa 995), però el cat. els va substituir per *ratolí*, que és el mot d’àrea general, interromput pels també dim. septentrionals *ratoliu* i *ratinyol* i els lexemes perifràstics meridionals (*rata xica*, *rata de caragol*). És interessant el nom d’un mamífer insectívor semblant, *musarany*, que no s’havia registrat (només *musaranya*), amb var. atractives (*gusarany*, *fusarany*).

L’únic mot normatiu és *ratolí*, des del DOrt, 1917.

